

Batı Han ve Tang Hanedanı Dönemlerinde *Heqin* Politikası

Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ¹

Öz

Heqin politikası, Çin tarihinde yabancılarla kurulan ilişkilerde Han Hanedanı ve sonrasında önemli bir yere sahip olmuş, özellikle kuzeydeki halklar ve oluşturdukları konargöçer devletler ile yapılan sulh ve dostluk anlaşmalarında kız alıp-vererek kan bağı kurma niyetine hizmet eden bir politika haline dönüşmüştür. Bu çalışmada, “*Heqin*和亲” teriminin, ilk defa “akrabalık yoluyla barış” anlamıyla ortaya çıktığı Batı Han Hanedanı ile en çok *Heqin* anlaşmasının yapıldığı, etkisinin en yoğun hissedildiği Tang Hanedanı dönemlerindeki kullanımı, özellikleri, kapsamı, yeri, ekonomik ve kültürel etkisi incelenmiştir. Ayrıca iki hanedanın aynı politikayı farklı çıkarlara hizmet eder biçimde kullanma ihtimali üzerinde durulmuş, bu ihtimal doğrultusunda, Batı Han Hanedanı’nın Hunlar ve Wusunlarla; Tang Hanedanı’nın Gök Türkler, Tibetliler ve Uygurlarla yaptığı anlaşmalardan bazıları sebep ve sonuçları bakımından irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Heqin politikası
Batı Han Hanedanı
Tang Hanedanı
diplomasi
kültürel etkileşim

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.07.2021

Kabul Tarihi: 15.11.2021

Doi:
10.20304/humanitas.961881

Heqin Policy During Western Han and Tang Dynasty

Abstract

*Heqin*和亲 policy, also known as “peace through kinship”, refers to historical agreements, that which has been established with peoples and nomadic empires living in the North of China during and after the Han Dynasty. The main aim of the policy was to establish blood ties by marrying princesses in peace and friendship agreements. It has been first started to be used for this aim during the Western Han dynasty. This study thus investigates; the use, characteristics, scope, and impact of the policy during Western Han and Tang Dynasties on the idea that this two dynasties’ used the *Heqin* agreements for different purposes. In line with this possibility, some of the alliances Western Han Dynasty made with the Huns and Wusuns; Tang Dynasty made with the Göktürks, Tibetans and Uighurs have been studied in terms of their causes and consequences.

Keywords

Heqin policy
Western Han Dynasty
Tang Dynasty
diplomacy
cultural exchange

About Article

Received: 03.07.2021

Accepted: 15.11.2021

Doi:
10.20304/humanitas.961881

¹ Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çin Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye. aylin.yilmaz@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7863-4140

Giriş

Antik toplumlarda, Çin ve çevresindeki savaşçı göçebe halklar arasındaki kadar büyük toplumsal yapı ve üretim farklılıkları bulunanlar arasında sınır çekişmeleri olması neredeyse kaçınılmazdır. Tarıma odaklı bir yapıya sahip “merkez düzlükler中原” içerisinde düzen ve huzur, kısmi de olsa toplumsal hayatın gerekliliklerindedir denilebilir. Çin’in çevresinde bulunan konargöçer halklar ve kurdukları büyük devletler ise bütünüyle sabit bir düzen ve toprağa sahip olmamakla birlikte genellikle su, yağış ve otlakların mevsimsel durumuna göre yer değiştirmek zorunda kalmaktadır (Taşağıl, 2018, s. 30). Bölgede varlığını sürdüren bu devletler dönem dönem Çin topraklarına saldırılar düzenlemektedir (Ergin, 2003, s. 27-28). Han Hanedanı 汉代 (MÖ 206-MS 220)² tarafından, yapılan bu saldırıları engellemek adına kullanılmaya başlanan *Heqin*³ politikasının sağladığı huzur ortamı, geçici de olsa, bu dönem ve ardından gelen hanedanlar tarafından sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴ MÖ 200 yılından itibaren kullanılmaya başlanan anlaşmalarla, kuzeydeki halklar ve onların kurduğu büyük devletler ile evlilik vasıtasıyla akraba olmak, bir nevi kan bağı (qin 亲) kurmak ve bunun doğal sonucu olarak uyumu/barışı (he 和) yakalamak amaçlanmıştır.⁵

Sözlük anlamı, “Han ulusunun feodal hanedanları ve farklı etnik grupların ve/veya azınlıkların yönetici grupları arasında, aynı zamanda her etnik grubun yönetici grubu arasında, evlilik yoluyla iyi ilişkiler kurulması” (*Heqin*, 2012, s. 524) olan *Heqin* kavramının, ilk defa “akrabalık yoluyla barış” anlamıyla kullanılışı ise büyük tarihçi Sima Qian 司马迁 (MÖ 145-86)’in kaleme aldığı “Tarih Kayıtları 史记”⁶ isimli eser altında karşımıza çıkar. Tamara T. Chin, terimin kullanım biçimi ile alakalı şunları söyler:

² Batı ve Doğu Han Hanedanı olarak iki dönemden oluşmaktadır. MS 60 yılında Doğu Han Hanedanı ile yapılan tek bir *Heqin* anlaşması dışında, Han Hanedanı döneminde yapılan bütün anlaşmalar Batı Han Hanedanı MÖ 206-MS 9 dönemine aittir. Bu anlamda çalışmada bu Han Hanedanı denildiği zaman aslında bu dönem işlenecektir.

³ Çalışma boyunca Çince özel isim ve terimlerin aktarımında, “pinyin” transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

⁴ Bu çalışmada, Han Hanedanı öncesinde; iyi ilişkiler kurmak, sınırları güvence altına almak ve ittifak oluşturmak gibi çeşitli amaçlarla genellikle “çift taraflı” yapılan evlilikler, *Heqin* kavramının kapsamı dışında bırakılmıştır.

⁵ Konu bağlamına uygun, He 和 kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında: uyum, uyumlu; barışmak, barıştırmak; ılımlı; barış (He, 2003, s. 563); qin 亲 kelimesinin ise: anne baba, akraba; kontak kurmak, bağlantı (Qin, 2003, s. 1244) açıklamaları saptanmıştır. Bu çalışmada, “akrabalık yolu ile barış” anlamında kullanılan *Heqin* terimi, diğer araştırmacılar tarafından farklı şekillerde de çevrilmiştir. Mesela: Onat, Orsoy, ve Ercilasun tarafından, “evlilik yoluyla uyum” anlaşması olarak (Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, s. 11, 14, 15, 42, 43); Pan Yihong tarafından ise “harmonious kinship” yani “uyumlu hasımlık” olarak verilmiştir (Pan, 1997, s. 95).

⁶ Çalışma boyunca yapılan tüm çeviriler aksi belirtilmediği takdirde yazara aittir. Tarih Kayıtları 史记: SJ kısaltmasıyla kullanılacaktır.

Heqin terimi, Shiji'den evvel kullanıldığı yerlerde, müzikte ve savaşta; genel nüfus içinde; baba ve oğul; hükümdar ve tebaası; erkek kardeşler arasında kurulan bağa benzer, geleneksel bağlar için kullanılan ve ahenkli ilişki sağlanması anlamını taşıyan bir sözcüktür. Nadir durumlarda bu terim, aynı bölgedeki farklı kabileler veya farklı bölgelerdeki kabileler arasındaki barış anlaşmalarını ifade ederken de kullanılmaktadır, ancak kontrat ya da evlilik törenlerine ait özellikler, bunlara ilişkin anlatımlarda bulunmamaktadır. Ayrıca bu dönemde savaşan grupların liderleri, kızlarını karşı tarafa barış nişanı olarak verseler ve diplomatik hitapta “kardeşlik [兄弟]” terimini siyasal ve sosyal eşitlik sembolü olacak şekilde kullanmış olsalar da, *Heqin* terimini kullanmadılar. Bu belirleyici özelliklerin, *Heqin* terimi ile beraber ilk defa kullanılması Han-Hun antlaşması ile ortaya çıkmaktadır ve sadece Han Hanedanı metinleri, bu terimin çeşitli olası yorumlarını ortaya koymaktadır (Chin, 2010, s. 337).

Çin toplumu, geçmişte konargöçer devletler ile günümüzde ise ülkedeki azınlıklarla olan ilişkilerinde, onlara tanıdığı özgürlük, ayrıcalıklar gibi hakları, kendisine ve kurallara biat edildiği sürece verme politikasını benimsemiştir (Kalkan, 2021, s. 50). Bu anlamda Han Hanedanı'nın ilk seksen yılı içinde yapılan *Heqin* anlaşmaları, aynı 19. yüzyılda Afyon Savaşları sonrası yapılan anlaşmalarda olduğu gibi, bu politik algıya ters düştüğü ve “merkez ülke中国”nin kendini konumlandırışını sarstığı için önemlidir. Tang Hanedanı döneminde çevre halkların Çin adetlerine uygun bir biçimde onlarla ilişki kurmuş olması, iki dönemin en ayırıcı özelliklerinden biridir.

Çin tarihinde, *Heqin* politikasının en sık kullanıldığı ve ayrıca en etkili olduğu dönemler olarak karşımıza Han ve Tang Hanedanları çıkmaktadır. Bu hanedanlar döneminde, *Heqin* politikasının kapsam ve yerinin gittikçe genişlediği gözlemlenirken, amaç ve sonuç bakımından farkların tespiti ve yarattığı etkinin izlenebilmesi mümkündür. Bu sebepten, Çin'in politik yapısının değişimine ışık tutmak adına, iki dönemin karşılaştırılması ve incelenmesi önem taşımaktadır.

Han Hanedanı Döneminde *Heqin* Politikası

Han Hanedanı, MÖ 206 - MS 220 yılları arasında Asya'da hüküm sürmüş, Çin'e sonraki iki bin yıl boyunca dimdik ayakta kalan, ideal bir yönetim ve imparatorluk kavramını miras bırakmış olan hanedandır (Twitchett & Fairbank, 2008, s. 103). Batı Han Hanedanı'nın Savaşan Beylikler战国时代 (MÖ 5. yy- 221) döneminde ilk defa tarih sahnesine çıkmış olan Hunlarla⁷ olan ilişkisinin, “kendilerini gökyüzünün altındaki tek ülke, imparatorlarını da göğün oğlu”

⁷ Hunlar, Çince ve yabancı kaynaklarda Xiongnu匈奴 ismiyle karşılandığından yapılan kaynak çevirilerinde “Hun” yerine “Xiongnu” ifadesinin kullanılması uygun görülmüştür.

(Kalkan, s. 102) olarak tasvir eden bir idarede yarattığı rahatsızlığın, yabancılarla iletişimde kullandığı politikaları farklı bir boyuta taşıdığı ve bu anlamda göze çarpan politikalardan birinin de *Heqin* politikası olduğu ifade edilebilir.⁸ Han dönemi *Heqin* anlaşmalarının önceki dönem yapılan politik evliliklerden en büyük farkı ise genel olarak tek taraflı bir kız ve haraç verme durumunun söz konusu olmasıdır. Psarras, bunun Han Hanedanı iktidarı üzerinde yarattığı baskı ve anlaşmaların konumlandırılışlarına dair şunları ifade eder

(...) ilk *Heqin* anlaşmasını yapan İmparator Gaozu, göçebeleri Çin'in kendi üretimi olan hediyelerle teskin etmelidir. O dönemde "*Heqin*" iki taraflı bir anlaşma değil, bir taviz politikası olarak düşünülebilir. Bu sebepten ileriki dönemlerde bu politikanın reddi ise kaçınılmazdır. [Zaten] güçlenmiş bir Çin'in bu kadar eşit olmayan ve aşağılayıcı bir anlaşma metnini kabul etmeye devam etmesi hayal bile edilemez (Psarras, 2003, s. 134).

Tamara T. Chin ise ilerleyen dönemde Han Hanedanı memurlarının *Heqin* kavramını diplomatik bir kontrat gibi görmeye başladıklarından, ayrıca yeni bir terim ve tören olarak da algıladıklarından bahseder. Bu memurlar *Heqin* kavramındaki "qin 亲" sözcüğüne mecazi bazı anlamlar da yüklemiş ve Han sarayında yükselmelerini sağlayacak bir fırsat olarak yaklaşımlardır. Bu durum ise sınır politikalarında, çıkar ilişkilerinin de değiştiğini göstermektedir (Chin, 2010, s. 313).

Anlaşmaların ilk yapılmaya başlanması, Han-Hun güçlerinin MÖ 201 yılında Pingcheng平城 yakınlarında karşılaşmasından sonra gerçekleşir. MÖ 206'da kurulan Han Hanedanı henüz kendini toparlayamamış ve nispeten zayıf durumdadır. Hunlar ise MÖ 209 yılında Chanyü单于 Mao Dun冒顿 (Mete Han; MÖ ?-174)'un başa geçmesi ile beraber yükseliştir. İki tarafın orduları, sayısal anlamda birbirine yakın görünse de (HSXZ, para.26;

⁸ Çin topraklarında *Heqin* dışında dış ilişkilerde en önemli ve sık kullanılan politikalar şunlardır: Bahsetme (ci 賜) yani hediye bahsetme anlamına gelir ki bu hediye, unvan, gelin yahut toprak bile olabilir; hediye (xian 献) ki ilişkilerin durumuna göre kendisine getirilen hediyelerin ederine uygun yahut üstün bir karşılık verilmesi gerekmektedir; haraç (gong 贡) ki Çin tarafı kendisine biat eden ülkelerden gelen elçilerin yanlarında getirdiği haracı alırken aynı zamanda bu elçilere hediyeler de vermektedir; rehine (zhi 质) ki bu politika devletlerarası karşılıklı (dostluk göstergesi), yahut tek taraflı olarak (sadakat göstergesi) ve genellikle oğlan çocuklarının rehin gönderilmesi olarak hayata geçirilmektedir. Han Hanedanı'nın devletlerarası ilişkileri incelendiğinde bahsi geçen bu politikaların, çoğu zaman birlikte kullanıldıkları fark edilmektedir. Bunların arasında özellikle haraç sistemi, yabancı halkların yeryüzünün yöneticisi konumunda olduğu düşünülen imparatora ve Çin medeniyetinin ihtişamına boyun eğdikleri, bu sebepten biat ettikleri ve saygı sunmak adına hediyeler getirdikleri düşüncesinden yola çıkar. Ancak aslında iki taraflı bir dostane ilişkiler sağlama yöntemi olarak kullanıldığı görülmektedir. Konu hakkında geniş bilgi ve birbirinden farklı iki bakış için bk. (Wang Y. , 2013); Selbitschka, A. (2015). Early Chinese diplomacy: "Realpolitik" versus the so-called tributary system. *Asia Major*, 61-114.

Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, s. 9-10)⁹ Pingcheng’de yaşanan karşılaşmadan Han tarafı yenik çıkar. İmparator, çarpışma esnasında kuşatmadan son anda kaçmayı başarır. Bu olaydan sonra Han Hanedanı ilk imparatoru Han Gaozu汉高祖 (MÖ 256?-195), danışmanı Lou Jing娄敬 (diğer adıyla Liu Jing 刘敬)’in tavsiyesi üzerine Hunlarla olan ilişkilerde, *Heqin* politikasını kullanmaya karar verir (Psarras, 2003, s. 132). Askeri güç kullanmak zorunda kalmadan sınır güvenliğini sağlamak adına, Hun İmparatorluğu’nun kurucusu olarak da kabul edilen Mao Dun’a¹⁰ Han saray kadınlarından (odalık/cariye) birinin hediyelerle beraber gelin olarak gönderilmesi, böylece yabancılarla yapılan ilk *Heqin* anlaşması olarak tarihe geçer. Shiji’de, Lou Jing’in İmparatora verdiği tavsiye ve sonrası ayrıntılarıyla şu şekilde verilmiştir:

Durumdan endişelenen [İmparator Gao], Liu Jing’e konu hakkında ne yapılabileceğini sordu. Liu Jing [cevaben]: “Ülke yeni duruldu, ordu savaştan bitkin, askeri [yoldan Xiongnu’nun] teslimini sağlayamayız. Mao Dun babasını öldürüp [tahta] çıktı, haremini eş olarak aldı. Kudretini [göstermek] için güç kullandı. Konuşarak ikna edilemez. Yalnızca uzun soluklu plan yaparak evlatlarının hanedana bağlı olmaları sağlanabilir. Ancak korkarım ki hükümdarımız [bunu] yapamayacaktır.” İmparator Gao der ki: “Mümkün ise neden [ben] yapmayayım! Neyi, nasıl yapmam gerekli?” Liu Jing cevap verir: “Hükümdarım, eğer en büyük kızınızı evlendirmek için seçip Mao Dun’la evlendirirseniz; çok miktarda çeyiz hediye ederseniz; onlar Han Hanedanı’nın seçtiği prensesin ve cömert çeyizinin farkına varacaktır. Xiongnu [prensese] hayran kalacak, hükümdarın eşi olarak görmeye başlayacaktır. [Evlilikten] erkek bir çocuk doğarsa [önce] veliaht [sonra] Chan Yü olacaktır. Neden mi böyle olacak? [Çünkü Xiongnu], Han Hanedanı’nın zenginliklerine gıpta etmektedir. Hükümdarım, Çin yeni yılında [burada] bolca olup [onlarda olmayan] şeyleri fazla miktarda veriniz. Tatlı dilli saray adabını bilen birilerini de Xiongnu’lar ile [ayrıntıları] konuşmak üzere gönderiniz. Mao Dun yaşarken, sizin damadınız olsun; öldüğü zaman, torununuz Chan Yü olsun. Torunun dedesi ile rekabet ettiği nerede görülmüş? Askerler çarpışmadan [böylece] yavaş yavaş [Xiongnu] sizin emriniz altına girecektir. [Eğer] hükümdarım en büyük kızını göndermek istemez, klan kızlarından yahut harem cariyelerinden birini [prensese] gibi gösterirse, [Mao Dun] bunu anlayacak, yakınlaşmaktan kaçınacak [ve] fayda sağlanmayacaktır. İmparator “Tamam” der. Büyük kızını [Mao Dun’a] göndermeyi planlar. [Ancak] İmparatorun eşi Lü, gece gündüz ağlayarak:

⁹ Han Tarihi Xiongnu Monografisi 汉书匈奴传: HSXZ kısaltmasıyla metinde kullanılacaktır.

¹⁰ Günümüze değin yapılmış araştırmalarda, Me-te, Modun ve Maodun gibi farklı şekillerde kullanılmış olan bu isim, MÖ 209-174 yılları arası, Chanyü olarak görev yapmıştır. E. H. Parker bu ismi Bahadır (Türkçe bahadır; batur, yiğit) olarak çevirmiştir (Parker, 2013, s. 9). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber MÖ 209 yılında babasını öldürerek Chanyü olduğu ifade edilmektedir (Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, s. 6, 17). Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu örnekte olduğu gibi, isim karmaşasını önlemek adına Çin tarih kayıtlarında verilen isimlerin “pinyin” transkripsiyonları kullanılacaktır.

“Eşinizin sadece veliaht oğlu ve tek bir prenses kızı [var], nasıl [onu] Xiongnu’ya teslim edeyim!” der. İmparator en sonunda büyük kızını evlendirmekten vazgeçer, saray kadınlarından birine büyük prenses unvanı verir, Chanyü ile evlendirir. Liu Jing’i [ise] Xiongnu ile *Heqin* anlaşmasını [tamamlaması] için gönderir (Xu J., 2004, s. 1221-1222).¹¹

Aslında danışmanın fikri genel olarak, *Heqin* kisvesi altında Hun devletinin içine sızmak, onları kan bağı yoluyla Çinlileştirmek, verilen hediyeler ile Çin mallarına alıştırmak ve sonuçta kendilerine tâbi bir duruma düşürmektir. İmparator, öz kızını göndermeyerek danışmanın tavsiyesini göz ardı etmiş olsa da Hunları Çin’e bağımlı yapma fikrinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı ve Hunların da bu durumun farkında oldukları, MÖ 174 yılı civarı Laoshang Chanyü’yü buna karşı uyarın Çinli danışmanın şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

Xiongnu’ların nüfusu Han Hanedanı’nın bir bölgesi kadar bile değilken, güçlü olmanızın sebebi, farklı yiyecek ve giyecek kullanmanızdır. [Bu sebepten] Han’a bağımlı değilsiniz. Bugün Chanyü [bozkır] alışkanlıklarını Han malları ile değiştirirse, Han malları çok az [zaman] yetecektir, o zaman Xiongnu tamamen Han’ın eline düşecektir. Han’ın abartılı ipek kıyafetlerini giyip çayırarda dikenlerin arasında dörtnala giderseniz, kıyafetlerin liflerinin yırtılarak bozulduğunu, keçe ve kürk gibi dayanıklı ve güzel olmadıklarını [kendiniz] göreceksiniz! (HSXZ, para.21).¹²

Han Hanedanı erken döneminde Hunlarla yapılan *Heqin* anlaşmalarında: 1. Chanyü ile bir prenses evlendirilecektir; 2. Han Hanedanı ipek, içki, hububat gibi çeşitli gıda maddelerini yıllık olarak Hunlara verecektir; 3. Han ve Hun “kardeş” ülkeler olacaktır; 4. Çin seddi bu ikilinin sınırını belirleyecektir (Barfield, 1992, s. 46; Yu, 1967, s. 41-2) maddeleri kararlaştırılmıştır. Bu maddeler, erken dönem *Heqin* anlaşmalarının temelini oluşturur. Sonraki dönemlerde maddelere, ihtiyaca uygun ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Han Hanedanı

11

Orijinal

metin:

“上患之，问刘敬。刘敬曰：“天下初定，士卒罢于兵，未可以武服也。冒顿杀父代立，妻群母，以力为威，未可以仁义说也。独可以计久远子孙为臣耳，然恐陛下不能为。”上曰：“诚可，何为不能！顾为柰何？”刘敬对曰：“陛下诚能以适长公主妻之，厚奉遗之，彼知汉适女送厚，蛮夷必慕以为阏氏，生子必为太子。代单于。何者？贪汉重币。陛下以岁时汉所馀彼所鲜数问遗，因使辩士风谕以礼节。冒顿在，固为子婿；死，则外孙为单于。岂尝闻外孙敢与大父抗礼者哉？兵可无战以渐臣也。若陛下不能遣长公主，而令宗室及后宫诈称公主，彼亦知，不肯贵近，无益也。”高帝曰：“善。”欲遣长公主。吕后日夜泣，曰：“妾唯太子、一女，柰何弃之匈奴！”上竟不能遣长公主，而取家人子名为长公主，妻单于。使刘敬往结和亲约” (Xu J., 2004, s.1221-1222).

12

Orijinal

metin:

“匈奴人众不能当汉之一郡，然所以强之者，以衣食异，无印于汉。今单于变俗好汉物，汉物不过什二，则匈奴尽归于汉矣。其得汉絮缁，以驰草棘中，衣芒皆裂弊，以视不如旃裘坚善也” (HSXZ, para.21)

kurulduktan sonraki ilk yetmiş sene içinde, Çinlilerin, Hunlara nazaran “güçsüz” bir konumda olması ise anlaşma şartlarına da yansımıştır. Ancak bu “güçsüzlük” kavramı ile ilgili çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Psarras’a göre, o dönemde dahi Han Hanedanı’nın askeri gücü yadsınamaz boyuttadır. Hatta *Heqin* anlaşmasının Hunlar tarafından ihlâl edildiği her durumda, Çin buna askeri bir karşılık verebilmiş ve bunun sonucunda Hunlar her seferinde geri çekilmiştir (Psarras, 2003, s. 141). Ancak bu fikre katılmayan Wang, şunları dile getirmektedir: “[*Heqin* anlaşmaları ile sağlanan] diplomatik eşitlik, Çin’in muhaliflerini askeri bir güç ile Çin-merkezi “haraç sistemine” katılmaya zorlayamamasından kaynaklıdır” (Wang, Y., 2013, s. 219). Yani Wang’a (2013) göre askeri yetersizlik *Heqin* anlaşmalarına zemin hazırlamıştır. Ancak, Psarras (2003) ve Wang’ın (2013) tartışmada gözden kaçırdığı nokta, “güç” kavramının temeli olduğunu söylenebilecek, “neye göre, kime göre güçlü?” fikrinde yatmaktadır.

Han Hanedanı bu dönemde askeri anlamda Hunlara oranla daha az başarılı görünmesine rağmen kendi içinde ve bölgede varlığını devam ettiren “güç” odaklarından biridir. Bu durum, HSXZ’de kaydedilmiş asker sayılarından rahatça görülebilmektedir. Mesela, Pingcheng’de ilk *Heqin* anlaşmasından evvel yaşanan savaşta, Hunların üç yüz bin süvarisine karşılık Han tarafında üç yüz bin piyade bulunması; daha sonra Chanyü Mao Dun’un oğlu Laoshang MÖ 166’da yüz kırk bin atlı ile Gansu koridorundaki Anding bölgesine vardığında, Han tarafının yüz bin atlı ve bin savaş arabasıyla karşılık vermesi gibi örnekler gösterilebilir (Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, s. 9-10, 18). Sayılardan anlaşılacağı üzere Han ordusu güçsüz değildir. Bu durum, hanedan tarafından o dönem yapılan *Heqin* anlaşmalarının zorunluluktan ziyade bir seçim olduğu fikrini düşündürmektedir.

Psarras’a katılmayan nokta ise Hunların “geri çekilmeleri” üzerinedir. Pingcheng savaşı ile alakalı tarih kayıtlarına geçirilmiş şu cümle üzerine düşünüldüğünde farklı bir çıkarımda bulunulabilir: “Chanyü’nün eşi Mao Dun’a der ki: ‘İki hükümdar birbirinizi zor durumda bırakmayınız. Han toprağını bugün ele geçerseniz [dahi], burada daimi [olarak] yaşamayacağız’” (HSXZ, para.13).¹³ Bu cümleden yağma ve akınlar ile Han Hanedanından istediğini alan Hunlar için yaşamayı arzu etmedikleri bir toprak adına savaşmanın ve daha fazla riske girmenin anlamsız olacağı ve bu yüzden her seferinde geri çekildikleri kanaatine varılabilir. Hunların o dönemki saldırı, yağmala, geri çekil ve pazarlığa otur olarak tarif edilebilecek politikasına dair Barfield ise şu önemli noktalara değinmektedir:

¹³ Orijinal metin: 闾氏乃谓冒顿曰：“两主不相困。今得汉地，单于终非能居之。且汉主有神，单于察之” (HSXZ, para.13).

(...) Chanyü imparatorluk içindeki kabileler ve Han Hanedanı arasında hem uzlaşmacı hem de savaş lideri olarak aracı görevi görmektedir. Bu sayede Çin'den eşya ve ticari fayda sağlanmaktadır ki bu Hun ülkesinde ekonomik ve politik düzenin korunması için gereklidir.

Hunlar, Çin ile olan ilişkilerinde özellikle yağmacı ve saldırgan bir politika izleyerek şiddete düşkün bir üne kavuşmuş, bu sayede Han Hanedanı ile olan pazarlıklarda, pozisyonlarını kuvvetlendirmiştir (Barfield, 1981, s. 48).

Heqin anlaşmaları sayesinde başlayan sınır bölgelerindeki ticaretin, aynı amaç doğrultusunda devamı adına da adımlar atılmıştır.¹⁴ Bu nedenle, Han Wu Di 汉武帝 (MÖ 157-87)'den önce, yani Hunların askeri anlamda üstünlük sağladığı dönemde yapılan *Heqin* anlaşmalarının hepsinin, Hunlar lehine bir nevi “rehine, haraç ve ticaret” anlaşmaları olduğu da düşünülebilir. Bu anlaşmalar sonrasında, sınır bölgelerinde Hun yağmaları devam etse de bunların sayısı ve gücü azalmıştır (Psarras, 2003, s. 134-136) ki bu da İmparator Gaozu ile mahalli diktatör Xiang Yu 项羽 (MÖ 232-202) arasında yaşanan iktidar kavgasından yorgun düşen Han'ın, iç işlerini toparlaması ve ekonomik olarak güçlenmesi için gereken zamanı kazanmasını sağlamıştır. Han tarafı için *Heqin* anlaşmalarının altında yatan en büyük sorunlar ise: anlaşmaların Çin merkezli düşünce sistemine aykırı olması, geçerliliklerinin ilk ihlâl kadar sürmesi ve her yeni Chanyü ile tekrar yenilenmek zorunda olmasıdır (Psarras, 2003, s. 141) ki bunlar aslında Han-Hun *Heqin* anlaşmalarının kırılğan olduklarını göstermektedir denilebilir. Aslında Han tarafı için rahatsız edici olan bu durum, Hun tarafı için her yeni anlaşma ile elde edilen daha yüksek kazanç demektir. Bu nedenle anlaşmaların geçerli olduğu dönemlerde bile iki taraf da ihlâller yapmıştır. Hunlar tarafından yapılan anlaşma ihlâllerinin önemli bir sebebi de Chanyü'nün gücünün mutlak olmamasında yatmaktadır.¹⁵ Kendisine tâbi olan boy ve ülkeler

¹⁴ Sınır pazarları, HSXZ içerisinde *Heqin* anlaşmaları ile beraber anılmaktadır, metin için bk. (HSXZ, para. 28-30; Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, s. 22-24). Bu anlamda *Heqin* anlaşmalarının bir yönünün de sınır ticaretini açmak ve güven altına alma olduğu söylenebilir. *Heqin* anlaşmalarında, daha evvel bahsedilen Hunların pozisyonlarını kuvvetlendirme amacıyla yaptıkları yağma ve saldırılar dönem dönem başarıya ulaşmış, sınır pazarlarının (*hushi* 胡市; *guanshi* 关市) Hunlara açılması da bu saldırıların sonucunda, anlaşma şartları arasına sonradan dâhil edilmiştir. İki halk arasında önceden küçük boyutlu ticari ilişkiler bulunmasına rağmen, sınır pazarlarının resmi olarak İmparator Wendi zamanında açıldığı düşünülmektedir (Twitchett & Fairbank, 2008, s. 388). Bu pazarların ekonomik boyutu hakkında daha geniş bilgi için bk. (Yu, 1967, s. 100-101).

¹⁵ Yapısal olarak bir boylar konfederasyonu olan Hun İmparatorluğunda, yılda üç kez toplanan kurultaylar (toy) bulunmaktadır. İlkbaharda yapılan ikinci kurultayda, tâbi olan bütün gruplar toplanmakta ve Chanyü'nün seçilmesi yahut yeniden atanması gibi önemli devlet işleri karara bağlanmaktadır. Hakkında daha geniş bilgi için bk. Mori, M. (1978). Kuzey Asya'daki eski bozkır devletlerinin teşkilatı. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (9), 209-226.; Tokan, Ö. (2011). *İslamiyet öncesi Türklerde diplomasi ve Hunlar dönemi diplomatik ilişkiler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum. s.42-48. Dönem ve öncesinde Çin'in kuzey bölgelerinde varlığını sürdüren halklar hakkında daha geniş bilgi için bk. Di Cosmo, N. (2002). *Ancient China and its enemies: the rise of nomadic power in East Asian history*. Cambridge University Press; Taşağıl, A. (2004). *Çin kaynaklarına göre eski Türk boyları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

üzerinde kurulan aşırı baskının, isyan yahut konfederasyondan ayrılma ile sonuçlanabilecek olması, Chanyü'nün etki ve yetki gücünü daraltmaktadır. Bu durum, Han tarafı için *Heqin* anlaşmalarının verimini de etkileyen önemli unsurlardan biri olarak düşünülebilir.

MÖ 140 yılına gelindiğinde, İmparator Wu'nun tahta çıkması ile beraber Han Hanedanı tarihinde bir dönüm noktası yaşanır. Agresif bir biçimde Hunlarla askeri ve politik bir savaş içerisine giren imparator, MÖ 134 yılından itibaren yeni kurduğu ve Hun askeri teşkilatlanmasını andıran atlı birlikleri ile Hunlara saldırmaya başlar.¹⁶ MÖ 127 yılından itibaren ise Hunları geri püskürttüğü bölgelerde (Sarı Irmak'ın güney bölgesi) yeni yerleşim yerleri ve sınır karakolları kurarak (Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, s. 23, 25) Chanyü Huhanye 呼韩邪 (?-MÖ 31) dönemine değin yaklaşık seksen yıl sürecek bir Han-Hun savaşı/çekişmesinin de başlamasını sağlar. Bu seksen yıl içerisinde imparatorların asıl hedefi, Hunların kendi savaş yöntemlerini onlara karşı kullanmak ve zapt edilen bölgelerde yayılımcı bir politika izleyerek onları köşeye sıkıştırmaktır. Ancak ekonomik olarak bunun bedeli, Han Hanedanı için *Heqin* anlaşmalarından çok ağır olacaktır. Mesela MS 119 yılında Hunlara düzenlenen seferler, hanedan bütçesini tümüyle tüketmiş görünmektedir ki bu anlamda İmparator Wu, savaş karşıtları tarafından ülkeyi iflasa sürüklemekle dahi suçlanmıştır (Barfield, 1992, s. 57).

Çin'e "rehine" gönderilmesi talebinin *Heqin* şartlarının içine ilk kez konulmaya çalışılması da İmparator Wu dönemine denk gelmektedir. Durum, HSXJ'de MÖ 112 civarı Hunlardan gelen evlilik talebine verilen şu cevapta rahatça görülebilmektedir: "Eğer *Heqin* anlaşması yapmak istiyorsanız, Chanyü'nün veliahtını Han'a rehine olarak göndermelisiniz" (HSXZ, para.48).¹⁷ Bu, anlaşmaların konumunun Han Hanedanı güç kazandıkça yavaş yavaş değişmeye başladığını gösterir. Artık iç huzurun sağlanması ve Hunlara karşı kazanılan başarılarla beraber, hanedan kendi politik dayatmalarını yapabileceğini düşünmeye başlamıştır. Ayrıca İmparator Wu dönemi ve sonrasında Han Hanedanı'nın, Hun konfederasyonu içinde kendine yandaş arama çabalarına da hız kattığı söylenebilir. Bu doğrultuda, tarihte ilk defa Hun olmayan bir ülke, Wusunlar 乌孙 (MÖ 206-220)¹⁸ ile temelinde Hunlara karşı birlik oluşturma

¹⁶ Bu askeri teşkilatlanma ve Han Hanedanı'nın savaş dönemi başvurduğu stratejiler ve bunların ne şekilde MÖ 100 civarı Hunların gerileme dönemine girmesine yol açtığına dair daha geniş bilgi için bk. (Barfield, 1992, s. 54-59).

¹⁷ Orijinal metin: "即欲和亲，以单于太子为质于汉" (HSXZ, para.48).

¹⁸ Çin'in kuzey batısı Gansu bölgesinde yaşamış savaşçı göçebe bir halktır. Mao Dun'un tahminen MÖ 203-176 aralığında, Hun bünyesine aldığı yirmi altı halktan biri olan ufak bir devlettir (HSXZ, para.17). Hakkında daha

amacını güden bir *Heqin* anlaşması yapılır. MÖ 110-105 aralığında yapılan bu anlaşmayla, prenses unvanı verilen Liu Xijun刘细君 (MÖ 123?-101) yanında birkaç yüz kişiden oluşan maiyeti ile beraber Wusunlara gelin olarak gönderilir.

Prensesin vefat etmesi sonrası kısa süren bu anlaşmanın ardından Wusunlarla hemen ikinci bir *Heqin* anlaşması yapılır. MÖ 101 yılında prenses Liu Jieyou解忧 (MÖ 121-49) Wusun hükümdarı ile evlendirilir ve Wusun politikasında aktif rol almaya başlar. Özellikle MÖ 87-71 arası Batı bölgelerinin, Hun etkisinden çıkarılması ve Han'a yöneltilmesinde çalışan başarılı bir diplomat konumuna gelir (Lee, Stefanowska, & Wiles, 2015, s. 163). MÖ 75 yılında Han İmparatoruna yazdığı rica mektubu sonrası MÖ 72 yılında, Han-Wusun ortaklığında Hunlara bir saldırı başlatılması planına ön ayak olmuştur. Bu saldırılar ve sonrasında çıkan tipi yüzünden Hun tarafında insan ve hayvanların onda dokuzu telef olacak ve Hun zayıflığından istifade, çevreden gelen başka saldırıların da etkisi ile Hun Konfederasyonu'nun çatırdamaya başlayacaktır (Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, s. 45-48).

Psarras, farklı halklarla yapılan *Heqin* anlaşmalarının arka perdesinde, Çin-Hun politik ilişkilerinde önemli bir yapı taşı olan, "bir halkın iç muhaliflerini, başka halka karşı kullanma" politikasının yattığını ifade eder (Psarras, 2003, s. 135). Bu politikanın önemi, özellikle Han Wu Di döneminden itibaren yapılmaya çalışılan ittifaklar üzerinde net şekilde hissedilmeye başlanmıştır (Psarras, 2003, s. 60). Han Hanedanı'nın bu dönem içinde *Heqin* anlaşmalarını, hem askeri hem de politik anlamda, Hunların Asya'daki gücünü azaltmak hatta yok etmek amacıyla yaptığı da Prenses Liu Jieyou'nun Wusunlara gönderilmesi ve sonrasında yaşananlardan anlaşılmalıdır.

İçten bölünmeye başlayan ve öncelikle Wusun, Dingling¹⁹ ve Wuhuanlar,²⁰ ardından MÖ 67 yılında, Batı bölgesindeki şehir devletleri tarafından saldırıya uğrayan Hun konfederasyonu içinde başlayan bölünme ve huzursuzluk, MÖ 58 yılında Huhanye Chanyü'nün iktidara gelmesinden sonra taht kavgasına dönüşür ve ülke ikiye bölünür. Bu kavgayı sonuçlandırmak adına Han Hanedanı'na biat edilip edilmemesi konusu tartışılmaya başlanır. Devlet büyüklerinin itirazlarına rağmen, savaşlar ve iç karışıklıklardan bunalan Hunları huzura

fazla bilgi için bk. Ögel, B. (1948). Çin kaynaklarına göre Wu-sun'lar ve siyasi sınırları hakkında bazı problemler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6(4), 259-278.

¹⁹ Kısa bir süre Hun yönetiminde kalmış, Sibirya dolaylarında yaşamış Gaoche, Di, Dili gibi isimlerle de bilinen eski bir halktır.

²⁰ Moğolların atalarından savaşçı göçebe bir halktır. Kuzey Çin'de yaşamışlardır. MÖ 121 yılına kadar Hun egemenliğinde yaşamışlardır. Hunların bölgeden çıkışı sonrası oluşan boşluğu dolduran konfederasyonlardan biri olarak da bilinirler.

kavuşturmak isteyen Huhanye Chanyü, MÖ 53 yılında halkıyla beraber güneye iner, Çin sınırına gelerek oğlunu Han Hanedanı'na rehine olarak gönderir ve onlara tâbi olmak istediğini bildirir. MÖ 51 yılına gelindiğinde, imparatora saygılarını sunmak için saraya giden Huhanye Chanyü, törenle karşılanır ve kendisine hediyeler verilir (Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, s. 48-49, 53-56).

MÖ 33'e gelindiğinde ise *Heqin* anlaşmaları, taht kavgası yüzünden artık ikiye bölünmüş durumda olan Hunlarla tekrar gündeme alınmış (Psarras, 2003, s. 64) ve önceki anlaşmalara nazaran Han tarafı için daha olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Başarının ilk ve en önemli örneği, Chanyü Huhanye'nin, MÖ 33 yılında Han imparatorundan *Heqin* antlaşması talebinde bulunmasıdır (Twitchett & Fairbank, 2008, s. 398). Talebi kabul eden Han Hanedanı on birinci İmparatoru Yuan 漢元帝 (MÖ 75-33), Huhanye'ye Wang Zhaojun 王昭君 (MÖ 51-15)'ü gelin olarak gönderir. Bu anlaşma tarihte, *Heqin* antlaşması sonrasında Han Hanedanı'na Hunların saldırı ve yağmalarının ilk defa tam olarak durduğu, elli senelik bir dönemin altını çizdiği için önem arz etmektedir (Xu G., 2018, s. 1).

Heqin politikası, Han Hanedanı'nın erken dönemlerinde sınır koruma ve Çinlileştirme politikası olarak uygulanmış olsa da, İmparator Wu ve sonrasında savaş, tahrip ve birbirine düşürme politikası olarak da kullanılmaya başlanmıştır. MÖ 53'ten itibaren ise anlaşmalarda ibrenin yönü Han yararına dönmüş; Hun liderlerinin oğulları “eğitim(!)” için Çin'e gönderilirken; Han saray kadınları evlilik için Hunlara gönderilmiş ve durum adeta bir rehine değiş tokuşuna dönüşmüştür de denilebilir. Anlaşmaların politik etki alanı ise git gide genişlemiş, böylece Han Hanedanı'nın “kültürel ayrıştırma amacına” (Psarras, 2003, s. 71) hizmet eder hale gelmiştir. Sayısal verilere bakıldığında, Batı Han Hanedanı'nda Hunlar ile toplamda on iki; Wusunlar ile iki *Heqin* anlaşması yapılmıştır (Cui, 2007, s. 648-650) ki Hunlarla yapılan anlaşmaların on tanesinin MÖ 140'tan önceye denk gelmesi (Cui, 1990, s. 100-101), Han Hanedanı'nın nispeten güçsüz olunan dönemlerde bu anlaşmalara başvurduğunu kanıtlar niteliktedir. Bölgede hanedanı çevreleyen halklar, kendi aralarında bu tarz anlaşmalar yapmış olsa da Han Hanedanı'nın yalnızca Hunlarla ve onları parçalamak adına ilişki kurduğu Wusunlarla bu anlaşmalara imza atmış olması, bu dönemde hem hanedanın kapalı yapısını hem de amaç odaklı tavrını göstermektedir.²¹

Görülen o dur ki; Han Hanedanı döneminde ortaya çıkan *Heqin* anlaşmalarının temel özelliği “akrabalık ilişkisi/kan bağı” kurmak, kısa bir dönem de olsa yağma ve savaşlara ara

²¹ Dönem içerisinde hangi halkların birbiri ile anlaşma yaptığı ve sayısal verisi için bk. (Cui, 1990, s. 2).

vermektir. Politik anlamda bir evlilik kontratı ve bunun sonucunda uygulanan bazı törenlerle imparator ve yabancı halklar arasında, geniş bağlamda bir “kardeşlik兄弟”²² (Chin, 2010, s. 319, 337) ilişkisi kurulmaya, imparatorun gururu incitilmeden evlilik için gönderilen hediyeler vasıtasıyla da dolaylı yoldan sınırların korunmasına çalışılmıştır. Bir nevi karşıya ödenen haraç olarak da tabir edebilecek bu hediyelerin, Han Hanedanı’na maliyeti hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Yu Yingshi, *Heqin* anlaşmalarının erken dönem Han Hanedanı’na maliyetinin yüksekliğinden bahsederken (Yu, 1967, s. 42); Barfield ise, ekonomik olarak *Heqin* anlaşmalarından doğan maddi kaybın, sınır çekişmeleri ve savaş dönemine oranla daha düşük olduğunu, Hunların da bunun farkında olduğunu ifade etmektedir (Barfield, 1981, s. 55) ki Barfield’in bu görüşü İmparator Wu’nun başlattığı savaş politikasının, ülkenin mali durumunda yarattığı negatif etki düşünüldüğünde doğru görünmektedir.

Tarih sahnesinde bütün bu koşullar incelendiğinde, Han Hanedanı’nın *Heqin* politikasından ekonomik anlamda verim aldığını söylemek yanlış olmaz. Bu verim, *Heqin* anlaşmalarının her dönemin şart ve koşullarına uygun biçimde tekrar gözden geçirilerek yinelenmesine yol açarken, hanedanın askeri ve ekonomik anlamda toparlanması sağlanmış ve birden çok cephede savaşmak zorunda kalınmamıştır. Bu dönem içinde tek taraflı bir rehine-haraç politikası olarak da görülebilecek *Heqin* anlaşmaları sayesinde sınır pazarları açılmış, bunun etkisi ile ekonomi canlanmış, Hunlar politik dengeye kavuşurken Han tarafı güçlenmiştir. Anlaşmalardan sınırları koruma, Hunları Çinlileştirme, bağımlı yapma, Hunlara karşı birlik oluşturma (Wusun), Hunlar arasına casus sokarak nifak oluşturma gibi beklentileri olan Han Hanedanı, bunların sadece bir kısmında başarı sağlamıştır. Hunların Çin’e tâbi olması ise art arda gelen askeri kayıplar, doğal felaketlerle ortaya çıkan açlık ve iktidar savaşı yüzünden olmuştur.

²² Xiongdi兄弟, “büyük kardeş ve küçük kardeş” olarak tanımlanabilecek bu kavram, Çin’de aslında bir eşitliği değil hiyerarşik düzeni temsil eder (Psarras, 2003, s.133). Konfüçyüsçü düşünüşe göre küçük kardeş büyüğüne saygı ve itaatle görevlidir. Xiao 孝, aile ve ataya saygı kavramı ile tanımlanan bu düşünce; baba-oğul, kardeşler ve hükümdar-tebaa arasındaki güçlü ilişkinin sağlanması amaçlanmaktadır. Konu hakkında geniş bilgi için bk. Rainey, L. D. (2010). *Confucius and Confucianism: the essentials*. John Wiley & Sons. s. 23-29. Bu minvalde asıl sorun, yapılan *Heqin* anlaşmalarında hangi tarafın “küçük kardeş” olarak görüldüğüdür. İmparator Gaozu döneminde yapılan anlaşmada, Han Hanedanı’nın vermiş olduğu taviz dolayısıyla, Çin küçük kardeş olarak konumlandırılmıştır demek yanlış olmaz. Ancak sonraki dönemlerde bu hiyerarşik düzen değişmiş, MÖ 53’ten sonra Chanyü Huhanye döneminde, Hunlar Han Hanedanı’na biat etmiştir.

Tang Hanedanı Döneminde Heqin Politikası

Tang Hanedanı唐代 (MS 618-907),²³ kurulduktan sonra gün geçtikçe kuvvetlenerek çevresindeki halklarla ilişkiler kurmuş ve bu sayede merkezdeki gücünü sağlamlaştırmıştır. MS 7. yüzyılın ilk çeyreğinde bölgede varlığını ortaya koyan üç güç; Doğu Gök Türkler, Tang Hanedanı ve Tibet'tir. MS 8.yy'ın ortalarına gelindiğinde ise Gök Türkler artık tarih sahnesinden kalkmış ve yerini Uygurlara bırakmıştır. Bu dönemde Heqin anlaşmaları, halklar arası diplomatik ilişki ağını kurmakta faydalanılan önemli unsurlardan biri olmuştur. Tang Hanedanı'nın yapı, güç, ilişkiler ağı ve genişliğinde oluşan dalgalanmalar nedeniyle, Heqin politikasının da zaman zaman değişime uğradığı söylenebilir. Wei, Tang Hanedanı ve kültürel yapısı içinde Heqin anlaşmalarının konumu hakkında şunları ifade eder:

(...) diğer etnik grupların rejimleri ile nasıl bir iletişim içinde olunacağı, nasıl kabul edilebilir milli politikalar oluşturulacağı ve nasıl Asya kıtasının doğusunda kendine ait bir strateji belirleneceği konuları, Tang Hanedanı'nın önemli politik görevlerinden olmuştur. Tang Hanedanı ve diğer etnik gruplar birbiri ile iletişim içindeyken; kapsamı geniş, çok sayıda ve karakteristik özelliklere sahip Heqin anlaşmaları ortaya çıkmıştır (Wei, 2002, s. 4).

Wang Xiaohui ise “Tang ve azınlıklar arası Heqin’e dair görüşler唐与少数民族和亲刂议” adlı makalesinde; Tang Hanedanı'nın, dönemin siyasi ve politik gerekliliklerine uygun olarak sık sık kendini çevreleyen halklarla Heqin anlaşmaları yapma yoluna gittiğinden ve Çin tarihinde en çok Heqin anlaşmasının da bu dönemde imzalandığından bahseder (Wang X., 2005, s. 70). Tang Hanedanı döneminde, toplamda otuz üç kere farklı halklarla Heqin anlaşması yapıldığını belirten Wang'ın sayısal verilerinin aksine (Wang X., 2005, s. 70-72), Cui Mingde araştırmasında, Tang Hanedanı'nın taraf olduğu, kayda geçmiş otuz evliliğin olduğunu belirtmiştir (Cui, 1990, s. 105-108). Wang, otuz üç anlaşma içinden “önemli” bulduğu yirmi beş Heqin anlaşmasının kimler arasında yapıldığına dair: Tang Hanedanı döneminde, Huihu'lar回鹘olarak da bilinen Uygurlar ile dokuz; Xianbei soyundan göçebe bir halk olan Tuyuhunlar吐谷浑ile yedi; eskiden Liao nehrinin辽河 üst kesimlerinde yaşayan ve Doğu Hu'ların bir kolu Kidanlar契丹 ile dört; Tan nehrinin üst kesimlerinde yaşayan bir kabile olan Xi'ler奚 ile üç; gene tarih kayıtlarında Tubolar吐蕃 olarak geçen Tibetliler ile iki kez anlaşmaya gidildiğini ifade eder (Wang X., 2005, s. 70-71). JTS üzerinde yapılan inceleme sonucu, Wang tarafından

²³ Genellikle dönem hakkında yapılan araştırmalarda hanedanın hüküm sürdüğü dönem ana başlıklar altına erken, orta ve geç dönem olmak üzere ele alınmaktadır.

“önemli anlaşmalar” listesine alınmamış olsa da Doğu Gök Türkler ile tanıma uygun ve “sonuca ulaşan” sadece tek bir *Heqin* anlaşması yapıldığı tespit edilmiştir.

MS 582 yılında, iktidar kavgası yüzünden Doğu-Batı olarak bölünen Gök Türk Kağanlığı (MS 552-744)’nın²⁴ Doğu kanadı, Sui Hanedanı’nın yıkılmasına sebep olur. Tang Hanedanı daha henüz kurulma aşamasında iken, Shibi Kağan始毕可汗 (MS ?-619)’ın MS 609 yılında başa geçmesinden sonra Doğu Gök Türkler ise kendini toparlamaya başlamıştır. Ancak, MS 621’de Jieli Kağan 頡利可汗 (İllig; İl; Elig; M.S?-634) başa geçtikten sonra, Doğu Gök Türklerle bağlı Uygurlar, Bayırkurlar gibi birçok boy beraberce MS 627’de ayaklanır. Aynı yıl, ağır kar yağışı yüzünden hayvanlar da telef olunca halk açlıktan kırılır (JTSTJ, para.14; Taşağıl, 2018, s. 147; Togan, Baysal, & Kara, 2020, s. 18, 146, 148).²⁵ Boylar ayaklanmaya devam ederken Çin kuvvetleri kağanın üzerine yürür. MS 630 yılında Jieli Kağan esir düşer ve ardından Doğu Gök Türkleri, Çin yönetimine sokmak adına istekte bulunur (JTSTJ, para.15; Togan, Baysal, & Kara, s. 154, 158, 159) ve böylece Doğu Gök Türkler tarih sahnesinden silinir. İşte Cui Mingde, Shibi Kağan zamanında yani Doğu Gök Türklerin güçlü olduğu son dönemde, Jieli Kağan ile bir Çinli prensesin evlendirildiğini kaydetmiştir (Cui, 1990, s. 105). JTS’da bu evliliğin içeriğine dair bir kayıt bulunmamasına rağmen Jieli Kağan ve Tang Taizong arasında geçen şu cümle dikkat çekicidir: “Tiazong der ki: ‘Biz Türklerle *Heqin* anlaşması yapmıştık, siz ancak [bize] arkanızı döndünüz, benim vicdanım temizdir” (JTSTJ, para.12).²⁶ Anlaşılacağı üzere, ortada bir anlaşma vardır ve Tang’ın kuruluş dönemi civarında yapılmıştır, ancak tarihi ve gelinin kimliğine dair bir bilgi kayıtlarda bulunmamaktadır. Tang-Gök Türkler arası sonuçlandırılan tek *Heqin* anlaşması da budur. Tang Hanedanı henüz kurulmuş, Gök Türkler ise yeni bir rüzgâr yakalamıştır. Ancak bu durum uzun sürmeyecek, Tang Hanedanı hızla kendini toparlayarak MS 751’deki Talas savaşına kadar gelişmesini sürdürecektir.

I. Gök Türk Kağanlığı döneminde ve II. Gök Türk Kağanlığı kurulduktan sonra da pek çok kez *Heqin* talebi yapılmış olsa da, Tang Hanedanı bunları kabul etmemiş yahut yapılan

²⁴ Doğu-Batı diye ikiye ayrıldıktan kırk yıl kadar sonra Doğu Gök Türk Kağanlığı, MS 630 yılında yıkılır. Batı Gök Türk Hanedanı ise MS 582-629 yılları arasında varlığını korumuştur. Tardu Kağan’ın önderliğinde Batı Türkistan sahasında Soğd ülkelerinin hepsini sancağı altında toplamıştır. Ancak MS 603 yılında Töles boylarının isyanı sonrası Tuyuhun’lara sığınmak zorunda kalmış ve sonrasında hakkında bir bilgi tarih kayıtlarına geçmemiştir. Batı Gök Türklerin başına geçen Çula Kağan gene boyların ayaklanması üzerine, M.S 612 yılında Sui Hanedanı’na sığınır. Shibi Kağan tarafından Tang Hanedanı’ndan talep edilir ve öldürülür. MS 619 yılında Tong Yabgu ile tekrar bir yükselme dönemine girse de MS 630 yılında amcası tarafından öldürülmesi ile beraber Batı Göktürk Kağanlığı tamamen karmaşa içine girer ve toparlanamayarak yıkılır (Taşağıl, 2018, s. 148-151).

²⁵ Eski Tang Tarihi, Türkler (A) 旧唐书突厥上: JTSTJ kısaltması ile kullanılacaktır.

²⁶ Orijinal metin: “我与突厥面自和亲，汝则背之，我实无愧”.

anlaşmalar gerçekleşmemiştir. Mesela, Batı Gök Türk Kağanı Tong Yabgu'nun Çin'e elçi göndererek evlilik isteğini belirttiği, ancak Jieli Kağan tarafından bu evliliğin engellendiği bilinmektedir (Taşağıl, 2018, s. 151). Ayrıca, MS 713 yılında iptal edilmiş bir adet ve MS 717 yılı civarında Suluk Çor adındaki bir Türgiş Kağanı ile yapılmış bir adet anlaşma daha bulunmaktadır (Cui, 1990, s. 106). Tang himayesindeki Ashina阿史那²⁷ soyundan gelme üç Türk generaline²⁸ de gelin olarak bir saray kadını ve iki prensesin verildiği tarih kayıtlarına geçmiştir. Bu anlamda, Tang Hanedanı döneminde Türk soyundan kişilerle yapılan toplamda beş gerçekleşmiş anlaşma olduğu söylenebilir. Ancak eğer hesaba Sui Hanedanı隋代 (MS 581-618) prenseslerinden, Yicheng Hatun'un levirat²⁹ evlilikleri (JTSTJ, para.6-7) de katılacak olursa anlaşmaların sayısı sekiz olmaktadır. Bu anlaşmalardan altı tanesi bizzat Ashina soyundan olan kişilerle ve Tang Hanedanı erken döneminde yapılmış görünmektedir. Bahsi geçen anlaşmalar içinde en dikkat çekenini ise Prenses Yicheng'in levirat evliliklerinden biridir. Shibi Kağan ile MS 615 yılında evli olduğu sırada, imparatorun geçiş yolunda onu taşıyan arabaya, Shibi Kağan'ın yüz bin askerle saldırma planını Sui Hanedanı'na bildiren prenses, imparatorun kaçmasını sağlamıştır (SH, para.24), yani aslında Sui Hanedanı adına casusluk yapmıştır denilebilir.³⁰ Bu anlamda gelin gönderilen prenseslerin en azından bazılarının casus oldukları fikrini savunmak yanlış olmayacaktır.

Farklı halklarla yapılan *Heqin* anlaşmaları arasında, Tibet ve Uygurlar ile yapılanlar ise özellikle önemlidir. Bunun sebebi, hem anlaşmaların askeri ve kültürel boyutu hem de gelin olarak gönderilen bazı kadınların gerçekten de imparator soyundan olmalarında yatmaktadır denilebilir (Mackerras, 2000, s. 201-202). Tibet'te, MS 627'de tahta çıkan Songzan Ganbu松赞干布 (569?-649?), önderliği altında Tibet platosunda yaşayan halkları birleştirerek Tibet İmparatorluğu'nu kurar ve Çin sınırına kadar dayanır (Snellgrove & Richardson, 2003, s. 27). MS 634 yılında hediyelerle beraber gönderdiği elçiler yoluyla, Tuyuhun ve Türkler ile yapılan anlaşmaları örnek göstererek, evlilik anlaşması talebini hanedana iletir, ancak kabul görmez. Bunun üzerine önüne çıkanlarla savaşarak ipek yolunu ele geçirip Songzhou'ya kadar gelen Songzan Ganbu, tekrar hediyeler göndererek evlenme isteğini yineler ve: “Eğer büyük ülkeniz

²⁷ Ashina, Gök Türk Kağanlığı kurucu ve yönetici boyudur.

²⁸ Ashina She'er阿史那社尔 (MS 609-655); Ashina Zhong阿史那忠 (MS 611-675); Zhi shi si li执失思力 (MS ?-660). Türk generaller hakkında daha geniş bilgi için bk. Kapusuzoğlu, G. (2016). *Tang Kayıtlarına Göre VII. Yüzyılda Çin'e Yerleşen Gök Türk Komutanları*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. s. 44-73.

²⁹ Kağan ölünce eşinin yeni kağan ile tekrar nikâhlanması ve bu surette *Heqin* anlaşmasının devamını getiren evliliklerdir.

³⁰ Hakkında detaylı bilgi için bk. (Taşağıl, 2018, s. 38-40)

benimle [bir] prenses evlendirmez ise, o zaman biz de saldırırız” (JTSTB, para.4; Slobodnik, 2006, s. 269) ³¹ diyerek tehditkâr bir tavır içine girer. Sonrasında Songzhou’da yaşanan çarpışmadan, Çin tarafı galip ayrılmış olsa da Çin’in aynı dönemde Gök Türklerle ve Koguryo (Kore) ile yaşadığı çekişmelere (Slobodnik, 2006, s. 268) Tibet ile başlayan bu rekabet de eklenince, *Heqin* anlaşması teklifinin kabul edilerek devreye sokulması da gecikmez.

MS 641 yılında Tang’ı yöneten Li sülalesinin küçük bir kolundan gelme Prenses Wencheng文成 (MS628-680?), Tibetlilere gelin olarak gönderilir (Twitchett, 2000, s. 116). Prensesi gördükten sonra onun giyim, kuşam ve eşyalarına hayran kalan Songzan Ganbu, kendi kürk ve deri kıyafetlerini bırakır ve Çin adetlerini benimsemeye başlar. Songzan Ganbu, sonrasında oğul ve kardeşlerini Çin’e klasikler ve şiir eğitimi almak üzere de gönderecektir (JTSTB, para.5). Anlaşılan o dur ki yapılan anlaşmayla, Tang Hanedanı sınır bütünlüğünü bozabilecek bir tehdit durumuna karşı tekrar *Heqin*’e başvurmuş, Tibet tarafı ise “hediye (haraç?)” ve sonrasında erkek akrabalarını okula “eğitim (rehine)” almaları için göndermeyi kabul etmiştir. Yani, Batı Han Hanedanı döneminde iç içe geçmiş gibi görünse de aslında farklı kulvarlarda olan üç dışişleri politikası, Tang Hanedanı dönemine gelindiğinde *Heqin* anlaşmaları adı altında birleşmiştir.

Tibet tarafından yapılan ikinci evlilik isteğine, MS 710? yılında olumlu yanıt verilir. Gelin olarak gönderilen Prenses Jincheng金城 (698-739) (JTSTB, para.20), Tibet’te bir diplomat ve kültürel elçi gibi hareket eder ve iki ülke arası ilişki gelişir. Konfüçyüs Klasikleri ve başka kitapların Tibet’e gönderilmesini sağlayan prenses, bu anlamda kültürel yayılıma da katkıda bulunur. Prenses Jincheng’in erkek kardeşlerinden birinin, Tibet’e karşı ittifak kurulan Uygurlara damat olması (MS 756) ise ilginç olmakla beraber Tang Hanedanı tarihinde Çinli olmayan bir kadının, imparator soyundan biri ile ilk ve tek evliliği olması bakımından da önemlidir (Pan, 1997, s. 117-118). İmparatorluk bu evlilikten evvel, MS 751 yılında Talas savaşında yenilgiye uğramış, ardından Tang Tarihi’nin en büyük iç karışıklığı olarak tanımlanabilecek, Anshi isyanının安史之乱 (MS 755-763) ³² çıkması ile bir kez daha sarsılmıştır (Taşağıl, 2018, s. 202).

³¹ Eski Tang Tarihi, Tibetliler (A) 旧唐书突厥上: JTSTB kısaltmasıyla kullanılacaktır. Orijinal metin: “若大国不嫁公主与我, 即当入寇” (JTSTB, para.4).

³² Soğd-Türk asıllı ve dönemde üç bölgenin “askeri vali 节度使”liğini yapan An Lushan安禄山 (MS 703-756)’ın MS 755 yılında başlattığı ve Çin topraklarını sekiz yıl boyunca kasıp kavuran; Tang Hanedanı’nın bölgedeki güçlü pozisyonuna darbe vuran en önemli isyandır. İsyandan önce Tang Hanedanı’ndaki durum; hanedan içinde yaşayan yabancı ve Türk boyları; An Lushan’ın biyografisi; Anshi İsyanı ve Yen Devleti’nin kuruluşu hakkında geniş bilgi için bk. Baykuzu, T. D. (2013). *An Lu-shan ve Büyük Yen Devleti*. Konya: Kömen Yayınları.

Sonuçta, “Ötüken Büyük Uygur Kağanlığı (MS 744)” (Taşağıl, 2018, s. 178) lideri Yingwu英武 (MS 713-759) Kağan’ın kız kardeşi Pijia毗伽 ve Tang Hanedanı üçüncü imparatoru Gaozong高宗 (MS 628-683)’un torunu Li Chengcai李承柟 (?-758) arasında yapılan evlilikle (*Heqin*), Anshi isyanının bastırılması için Uygurlardan askeri yardım alınır ve MS 757 yılında Yingwu Kağan, kendi oğlu önderliğinde bölgeye asker gönderir (JTSHH, para.12).³³ Bu atlı askerler, başkent Chang’an ve Luoyang’ın geri alınmasına yardım etmiş (JTSHH, para.13-14) olsalar da Chang’an’da kararlaştırıldığı üzere, Luoyang ele geçirildikten sonra üç gün boyunca şehri yağmalarına izin verilmiş, bu esnada bazı tapınaklar da ateşe verilmiştir (JTSHH, para.15).

Uygurlarla ikinci evlilik anlaşması, MS 758 yılında yapılmış ve bu sefer tarihte ilk defa bir imparator kızı, yabancılara gelin olarak gönderilmiştir. İmparator Suzong肃宗 (MS 711-769)’un ikinci kızı olan Prenses Ningguo宁国 (?-791), Uygurlara gelin giderken babasına ağlayarak söylediği şu sözler ile ünlüdür: “Ülke işleri önemli, ölsem de gam yemem!” (JTSHH, para.17).³⁴ Kazanılan askeri başarı ve yapılan evlilikle beraber Uygurlara da unvanlar verilirken, her yıl on bin ata karşılık ipek ile ödeme yapılacağı da taahhüt edilmiştir (JTSTJ, para.17-21). Ayrıca prensesin haricinde, başka iki saray kızı daha prenses unvanı verilerek, Yingwu Kağan ve oğlu Dengli登里 (MS ?-779) ile aynı yıl evlendirilmiştir. MS 759’da, Yingwu Kağan ölünce yerine küçük oğlu Dengli Kağan geçmiş ve Prenses Ningguo ülkesine geri dönmüştür (JTSHH, para.19).

MS 762’ye gelindiğinde, İmparator’un ölümüyle ülke yasa boğulunca isyancıların hareketlenmesi de tekrar başlar. Çinli eşinin Dengli Kağan’ı ikna etmesi, Uygurlar’ın isyancılara karşı tekrar yardıma gelmesini ve Anshi isyanının sekiz sene sonunda bastırılmasını sağlar. Ancak hemen ardından üst kademe bazı Çinlilerin çıkardığı ve Tibetlilerin desteklediği bir iç isyan daha patlak verir (Mackerras, 2000, s. 226). Bu isyanın bastırılmasında da Uygur askerleri devreye girer ve MS 765 yılında Tang isyancılarının yanında Tibetliler de bozguna uğratılır.

MS 768’de Dengli Kağan, tekrar evlenme isteğini saraya bildirince (Taşağıl, 2018, s. 205), o anki Çinli eşinin kız kardeşi de kendisine gelin olarak gönderilir (Mackerras, 2000, s. 228). Ardından, MS 788’de Tang Dezong德宗 (MS 742-805)’un kızı Prenses Xian’an咸安,

³³ Eski Tang Tarihi, Uygurlar旧唐书回纥: JTSHH kısaltmasıyla kullanılacaktır.

³⁴ Orijinal metin: “国家事重, 死且无恨!”

Wuyi Chenggong武义成功 (MS ?-790, Tun Baga Tarkan)'a gelin gider. Bu dönemde Uygurlar gerilemeye, Tang ise kendini toparlamaya başlamıştır (Taşağıl, 2018, s. 206). Uygurlar ile yapılan son *Heqin* anlaşması ise MS 822'de İmparator *Xianzong* 唐宪宗 (MS 778–820)'un kızı Prenses Taihe太和 ile Chongde Kağan崇德可汗 (MS ?-824)'nın evlenmesiyle yapılmış olur (Cui, 1990, s. 207). Prensesin, MS 824'de kağan öldükten sonra Uygur bölgesinde kalmayı tercih ettiği kayıtlı olsa da sonraki kağanlar ile levirat evliliği yapıp yapmadığı bilinmemektedir. Taşağıl, Uygur Kağanlığı'nın zayıflamasında bu prensesin entrikalarının büyük rol oynadığını; ayrıca MS 839'da ağır geçen kışın, hayvan sürülerini telef etmesi yüzünden ortaya çıkan kıtlığın, ekonomiyi derinden sarstığını; Kırgızların başkenti basmasının ise kağanlığın yıkılması için son darbe olduğunu söyler (Taşağıl, 2018, s. 208-209). MS 840 yılında yıkılan Uygur Kağanlığı, geriye Çin ile yapılmış toplam yedi *Heqin* evliliği bırakmıştır.

“Yabancıları kontrol etmek amacıyla yabancıları kullanmak” (Keng, 2010, s.1) fikri bu dönemin *Heqin* politikasını belirleyen özelliklerden en önemlisi olarak ifade edilebilir. Keza, yukarda bahsi geçen üç güçlü hükümdarlığın birbirine karşı kullanılması da bu fikir çerçevesinde gelişmiştir. Tang Hanedanı, *Heqin* anlaşmalarından: yeri geldiğinde kendi iç isyanlarını bastırmak; yeri geldiğinde anlaşmaları yaptığı halklarla askeri birlik içinde bulunarak, sınır ihlâli yapan kabile ve etnik gruplara karşı sınırlarını korumak; yeri geldiğinde farklı halkları birbirine kırdırmak; yeri geldiğinde ise ticaret yollarını güven altına almak için faydalanmıştır. Böylece pek çok sorunu, politik anlaşmalar ve saray entrikaları sayesinde çözüme ulaştırmış, merkez Çin'in çevre halklar üzerindeki etki alanını genişletmiş, kuvvetlendirmiş ve sınır bölgelerinde ticaretin yeşermesini sağlayarak bölge ekonomisini de güçlendirmiştir. Bütün bunlar, çok kültürlü Tang Hanedanı'nın *Heqin* anlaşmaları ile kazandığı politik zafere işaret etse de aslında olayın ekonomik ve kültürel boyutları da bulunmaktadır.

***Heqin* Politikasının Ekonomik ve Kültürel Boyutu**

Tarım toplumu olan Han Hanedanı, hububat üretim, depolama ve bunlardan toplanan vergilerle hayatını idame ettirirken; tarım sınırlı olmasına rağmen aslında kendi kendine yeten bir döngüye sahip konargöçer devletler ise at, koyun, keçi, at, deve, sığır sürülerinden elde ettikleri ürünler ile geçinmekte; bunların yanı sıra metal ve deri işlemeciliği gibi zanaatlar ile uğraşmaktadır (Taşağıl, 2018, s. 30, 33, 76-77). Geniş sürülere sahip olsalar bile hastalık, kuraklık yahut yağış gibi sebeplerden hayvanların kaybedilmesi sonrası oluşan kıtlık bu büyük devletlerin zayıflamasını hatta bazen çöküşünü bile getirebilmektedir (Taşağıl, 2018, s. 67, 77-

78).³⁵ Bu durum, daha güvenli bir ekonomik taban elde etmek adına bozkır dışından gelen ürünlerle, ekonomiyi destekleme stratejisi izlemelerine yol açmıştır (Taşağıl, 2018, s. 31). *Heqin* anlaşmalarıyla sağlanan barış dönemlerinde, Han ve Tang Hanedanı'ndan cebren alınan politik, ticari ve ekonomik imtiyazların sağladığı ürünler ise hiyerarşi arasında dağıtılarak, bu büyük bozkır devletlerinde çıkabilecek iç huzursuzluklar önlenmeye ve devlet yapılaşması korunmaya çalışılmıştır denilebilir. Bu anlaşmalarda Hun döneminde talep edilen tahıl aslında "önemsiz miktarda"³⁶ olsa da her dönem çok revaçta olan ipek kumaşlar ve içki ise ticaret, Hun seçkinlerinin ödüllendirilmesi gibi alanlarda kullanılmış; anlaşmalarla Çin tarafını "zorlayarak" açılan sınır pazarları, Hun halk tabakasının elinde fazla olan ürünleri, ihtiyaç duydukları şeylerle değiştirebilmesine olanak sağlamıştır (Barfield, 1992, s. 45-46; Taşağıl, 2018, s. 31).

Tang Hanedanı dönemine gelindiğinde: Han Hanedanı zamanında temelleri atılan ticaret ağının gittikçe genişlediği; *Heqin* politikasının bu ticari ağın yapı taşlarından biri haline geldiği; ekonomik ve kültürel etkisinin önemli bir boyuta ulaştığı; çok uluslu Tang Hanedanı'nın kültürel açılımını da derinden etkilediği gözlemlenebilir. Mesela diplomatik bir göreve çıkmış gibi maiyeti ile Tibet topraklarına giden prenses Wencheng,³⁷ yanında çok sayıda altın ve gümüş eşya, yüksek kalite ipek ve dokuma aletleri, tarım aletleri, ilaç, takvime dair eğitim araçları ve benzeri eşya, hatta ziynet götürmüştür. Kültürel bu objelerin, Tibetlilere tanıtılmasıyla beraber bu tarz emtiaya olan talep artmış, böylece Çin'de üretilen eşyaların Tibet'te satılma miktarı arttırılmıştır (Peterson, 2016, s. 186-188). Songzen Ganbu, MS 649 yılında Çin imparatoru Gaozong başa geçtikten sonra ondan; içki, değirmen taşı, değirmen, kâğıt ve mürekkep ustalarının yanı sıra ipek böceği göndermesini rica etmiş ve bu isteği kabul edilmiştir (JTSTB, para.8). Ayrıca Tibet kaynaklarında Prens Wencheng'in Tibet'e Buda Sakamuni heykelini getirdiği için bölgede Budizm'in yayılımına katkıda bulunmuş olduğu ve bu anlamda Budist misyoner, kültürel bir kahraman olarak tasvir edildiği görülmektedir (Slobodnik, 2006, s. 271-272).³⁸ Bu anlamda, *Heqin* anlaşmalarının o dönem Çin tarafından "yumuşak güç" unsuru olarak da kullanıldığı sonucuna varılabilir.

Ancak Anshi İsyanı sonrası başlayan gerileme döneminde, özellikle Uygurlarla yapılan *Heqin* anlaşmalarının Tang ekonomisine ağır bir yük getirdiği de aşikârdır. Mesela Anshi

³⁵ Kıtık dönemlerinde Hunlar ve Gök Türklerin durumu ile alakalı bk. (Togan, Baysal, & Kara, 2020, s. 8, 18; Taşağıl, 2018, s. 71, 75, 153,159, 208). Hunların ürettiği diğer ürünler için bk. (Taşağıl, 2018, s. 76-77).

³⁶ Mesela anlaşmalardan elde edilen ürün miktarlarına örnek olarak bk. (Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, s. 40; Taşağıl, 2018, s. 130)

³⁷ Wencheng'in maiyetinde müzisyenler, araştırmacılar, teknisyenler, zanaatkârlar vb. bulunmaktadır. Bu kişiler Tibetlilere yeri geldiğinde öğretmenlik yaparak halkın gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu sebepten prenses Wencheng, Tibetlilerin çok sevdiği bir karakter haline gelmiştir.

³⁸ Örneğin bk. (Ren & Luo, 1982, s. 630)

isyanının bastırılması adına ihtiyaç gözetmeksizin, her sene on bin ata karşılık ipek ya da para ödenmesinin taahhüt edilmesi, Uygurlara olan borçların katlanarak artmasına, ekonominin gerilemesine sebep olmuştur.³⁹

Anlaşmaların sonucunda ipek yolu üzerinde ve sınır pazarlarında artan ticaret ise özellikle sınırlarda devamlı iletişim içinde olan halkların birbirine karışmasını ve karşılıklı etkileşimi sağlamıştır. Farklı bölgelere evlenmek için giden “prensesler”,⁴⁰ Çin kültürünün özelliklerini de bu topraklara taşımış, onların maiyetindeki kişiler ise gittikleri topraklarda, Çin ulusunun kültürel yönünü tanıtmış, eğitim vermiş ve evlenmiştir. Bu minvalde “kültürlerin birbiri ile kaynaşması-yoğurulması” (Cui, 2007, s. 61) da kaçınılmaz olmuş, bu etkileşim öncelikle yüksek zümrede baş göstermesine rağmen, zamanla ve kısmen de olsa halk tabanına kadar inmiştir.

Gelin olarak gönderilen prenseslerin politik ve sosyal gücü, evlendikleri hükümdarların elindedir. Hükümdarların izin verdiği ölçüde kültürel ve politik yetkiye sahip bu kadınlar, gittikleri toplumları ve kültürlerini bu sebepten farklı düzeylerde etkilemiş görünmektedir. Bu saray kadınları, kendi toplumlarına ait törenlere ve adetlere olan bağlılıkları ile gittikleri yerlerde önce hükümdarlara; hükümdarlar vasıtasıyla saray halkına; ardından saray halkı vasıtası ile de halka, kendi uluslarının törensel yönünü tanıtmış; yanlarında götürdükleri (çeyiz, hediye, kıyafet vb.) ipek ve benzeri unsurlarla giyim-kuşam geleneklerini ve ticari bazı ürünleri de bu halklara doğal olarak taşımışlardır. Törenler, mimari, yerleşim birimi, yatak, kıyafet, yiyecek, dil, müzik aletleri ve benzeri pek çok konuda kültürlerin birbirine kaynaşmasıyla (Cui, 2003, s. 66), iki kültürden de farklı ancak ikisini de içinde barındıran unsurların ortaya çıkması ise zaman içerisinde kendiliğinden gelişmiştir. Hatta Tang Hanedanı döneminde başlayan bu etkileşim, sonrasında Çin topraklarının yönetimini ele geçiren Moğollar ve Mançular zamanında da devam etmiştir (Kalkan, 2018, s. 2). Adabımuaşeret kuralları, giyim, mimari, ticaret, müzik, din, dil, tarım, gelenek sistemleri gibi pek çok konuda aslında karşılıklı yaşanan etkileşimin sonucunda, çok kültürlülüğün gelişimi ve refah seviyesinin artışı sağlanmıştır. Bu etkilerin en belirgin olduğu dönem ise Tang Hanedanı olarak karşımıza çıkmaktadır denilebilir.

³⁹ Konunun detaylı anlatımı için bk. (Mackerras, 2000, s. 229-231).

⁴⁰ “Prensesler” tanımlaması burada mecazi ve geniş anlamda kullanılmıştır. *Heqin* anlaşmalarının büyük kısmında, evlendirilen kadınlar saray kadınları olmasına rağmen, bu kadınların imparatorla kan bağı bulunmamaktadır. Evlendirilirken pek çoğuna imparatorun kızı ya da kız kardeşi gibi unvanlar verilmiş olsa da imparatorun soyundan değillerdir. Sarayda cariye-odalık ve benzeri görevlerde bulunan kadınlar arasından güzel olanlar seçilerek yabancı toplumlara İmparatorun kızlarıymış gibi evlendirilmişlerdir. Tang Hanedanı döneminde ise bazı üst düzey yetkililerin de kızlarına prenses unvanı verilerek gönderilmiştir (Cui, 1990, s. 106-107).

Sonuç

Çin topraklarının altın çağları olarak kabul edilen Han ve Tang Hanedanı'nda *Heqin* anlaşmalarının konumuna dair yapılan araştırmanın sonucunda: Batı Han Hanedanı döneminde Hunlar ile yapılmış olan on iki anlaşma arasından on tanesinin, Hunlara karşı önlem; iki tanesinin, Hunları bölgede etkisiz hale getirme; Wusunlar ile yapılan iki anlaşmadan bir tanesinin ise Hunları kendilerine vasal yapma amacıyla yapıldığı tespit edilmiştir. Tang döneminde ise JTS üzerinde yapılan sayım sonrası, toplamda yapılan otuz anlaşma tespit edilmiştir. Bu anlaşmalar arasından, bölgedeki güç odakları ile yapılanlar çalışmada incelenmiş ve anlaşmaların temel amacının, ister iç ister dış olsun, askeri sorunlar ile baş etmek olduğu saptanmıştır.

Han döneminde yalnızca iki yabancı halkla yapılan *Heqin* anlaşmalarının, Tang döneminde çevre halkların neredeyse hepsiyle yapıldığı, yani çeşitliliği olduğu görülmüştür. Bir tanesi hariç, Han'da yapılan tüm anlaşmaların, Batı Han döneminde ait olduğu; Tang'da ise son yirmi yıl hariç, tüm hanedan boyunca anlaşmaların yapılmaya devam edildiği; Tang'da yapılan otuz anlaşmanın yirmi ikisi tanesinin Anshi isyanı evvelinde, yani kuruluş ve gelişme dönemlerinde yapıldığı saptanmıştır. Bu anlamda, anlaşmaların nedenleri de göz önünde bulundurulduğunda, Han Hanedanı'nda, İmparator Wu dönemine kadar olan süreçte anlaşmaların “güçsüz”; Tang Hanedanı'nda ise nispeten “güçlü” bir pozisyondan yapıldıkları fikrini destekler bilgilere ulaşılmıştır. Bunlar: 1. Gök Türkler, Tibet ve Uygurların veliaht ve oğullarını hanedana rehine olarak göndermiş olmalarına karşın, Hunların yalnız Han Hanedanı'na biat ettikten sonra rehin göndermiş olması; 2. Hanedan ile yapılan *Heqin* anlaşmalarının, Tang döneminde Çin'i çevreleyen halklar tarafından bir saygınlık göstergesi olarak görülmeye başlanması; 3. Tang güç kaybetmeye başladığı dönemde, yani Anshi isyanı ve sonrasında imparator kızlarının ilk defa dışarıya gelin olarak gönderilmeleri gibi bilgiler olarak sıralanabilir.

İki dönemin karşılaştırılmasıyla, Tang Hanedanı'nın erken ve orta dönemlerinde yapılan *Heqin* anlaşmalarının, Han Hanedanı'ndan temelde farklı, üç amaç için kullanıldığı saptanmıştır. Bunlar: 1. Ülkenin dış güvenliğinin yanında iç güvenlik sorunlarıyla baş etmek; 2. Politik ittifaklar kurarak hanedanın ticari ve kültürel gücünü sağlamlaştırmak; 3. Tang Hanedanı'nın çok kültürlü yapısının da desteğiyle ipek yolu ve sınır pazarlarını geliştirmek olarak sıralanabilir.

Tang Hanedanı, çevresindeki halkları birbirine karşı kullanarak uyguladığı “yabancıyı yabancıya kırdırma” politikasında, bu dönemde uzmanlaşmış ve politik sahnede oyunun bir

adım ötesine geçmeyi de başarmıştır denilebilir. Han Hanedanı'nda "evlilik yoluyla barış" anlamını taşıyan, nispeten sınırlı bir kullanım ve etki alanı olan *Heqin* sözcüğü, Tang Hanedanı dönemine gelindiğinde dış politikanın belirleyici araçlarından olmuş, bir "yumuşak güç" unsuru olarak da ortaya çıkarak, yabancılarla yapılan "ittifak" kavramını karşılayan bir hale dönüşmüş görünmektedir. Bu anlamda, iki hanedan döneminde anlaşmaların kullanım amaçlarının da değiştiği söylenebilir.

Heqin anlaşmasının, Han Hanedanı'nda Hunların lehine tek taraflı bir sulh anlaşması olarak kullanıldığı; Tang Hanedanı'nda ise karşılıklı bir alış-verişe dönüştüğü; Çin merkezli dünya görüşü içinde kendine yer bularak haraç, hediye, rehine gibi Çin tarihinin önemli politik sistemlerini de kendi altında topladığı gözlemlenmiştir. Zamanla çevre halklar tarafından saygınlık nişanı olarak görülmeye başlanan anlaşmalar, bölgenin politik, kültürel ve ekonomik yapısını derinden etkilemiştir.

Kaynakça

- Barfield, T. J. (1981). The Hsiung-nu imperial confederacy: Organization and foreign policy. *The Journal of Asian Studies*, 41(1), 45-61.
- Barfield, T. J. (1992). *The perilous frontier: nomadic empires and China, 221 BC to AD 1757*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Chin, T. T. (2010). Defamiliarizing the foreigner Sima Qian's ethnography and Han-Xiongnu marriage diplomacy. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 70(2), 311-354
- Cui, M. (1990). 汉唐和亲研究 [Han-Tang arası Heqin araştırması]. Qingdao: Qingdao Haiyang daxue chubanshe.
- Cui, M. (2003). 中国古代和亲文化影响 [Çin antik Heqin anlaşmalarının kültürel etkisi]. *Minzu yanjiu*, (3), 59-68.
- Cui, M. (2007). 中国古代和亲通史 [Çin Heqin tarihi]. Beijing: Renmin chubanshe.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri (elektronik versiyon)*. Hisar Kültür Gönüllüleri.
- He. (2003). 古代汉语大词典 (第二版) [Antik Çince Büyük Sözlük] (2. basım). Beijing: Shangwu yinshuguan.
- Heqin. (2012). 现代汉语大词典 [Büyük modern Çince sözlük] (6. basım). Pekin: Shangwu yinshuguan.
- HSXZ. (t.b.). 汉书, 第九十四, 匈奴转下 [Han tarihi,, Xiongnu zhuan xia (94B)]. <https://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan-xia/zhs>
- JTSTB. (t.b.). 旧唐书, 卷第二百七, 吐蕃上 [Eski Tang tarihi, 207. Tomar, Tubo (A)]. <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=84705&remap=gb>
- JTSHH. (t.b.). 旧唐书, 卷二百六, 回纥 (Eski Tang tarihi, 206. Tomar, Uygurlar). <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=295984&remap=gb>
- JTSTJ. (t.b.). 旧唐书, 卷二百四, 突厥上 (Eski Tang tarihi, 205. Tomar, Türkler 1). <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=422000&remap=gb>

- Kalkan, Ç. M. (2018). *Mo Yan'ın "yaşam ve ölüm yorgunu" romanının kültürel öğelerinin çeviribilim kuramları açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: AHBV Üniversitesi.
- Kalkan, Ç. M. (2020). Çinli seyyah Zheng He (郑和) ve Batı seyahatleri. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(1), 102-110.
- Kalkan, Ç. M. (2021). Çin'deki azınlıklar için 20. yy. iki dilli eğitim politikaları üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (45), 49-62.
- Keng, C. (2010). The impact of Tang-Tubo war on the transformation of military system and Heqin politics in Tang Dynasty. *Mongolian and Tibetan Quarterly*, 21(1), 1-31.
- Lee, L. X., Stefanowska, A. D. ve Wiles, S. (2015). *Biographical Dictionary of Chinese women: antiquity through Sui, 1600 BCE-618 CE*. New York/London: Routledge.
- Mackerras, C. (2000). Relations between the Uighurs and Tang China, 744-840. D. Christian & C. Benjamin (Ed.), *Realms of the silk roads: Ancient and modern* içinde (s. 195-207). Turnhout: Brepols.
- Onat, A., Orsoy, S. ve Ercilasun, K. (2004). *Han Hânedanlığı Târîhi Hsiung-nu (Hun) Monografisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pan, Y. (1997). Marriage alliances and chinese princesses in international politics from Han through Tang. *Asia Major*, 10(1), 95-131.
- Peterson, B. B. (2016). Songzan Ganbu, Tang Dynasty. B. B. Peterson (Ed.), *Notable women of China: Shang Dynasty to the early twentieth century* içinde (s. 186-191). Armonk/N.Y./London: M.E. Sharpe.
- Psarras, S.-K. (2003). Han and Xiongnu: A reexamination of cultural and political relations (I). *Monumenta Serica*, 51, 55-236.
- SH. (t.b.). *隋书, 卷四帝纪第四, 炀帝下* [Sui tarihi, dört imparator döneminin dördüncüsü, Yangdi (B)]. <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=436056&remap=gb>
- Slobodnik, M. (2006). The Chinese princess Wencheng in Tibet: A cultural intermediary between facts and myth. *Trade, Journeys, Inner-and Intercultural Communication in East and West (up to 1250)*, 267-276.
- Snellgrove, D. L. ve Richardson, H. E. (2003). *A cultural history of Tibet* (3. baskı). Bangkok: Orchid Press.

- Qin. (2003). 古代汉语大词典 (第二版) [*Antik Çince Büyük Sözlük (2. basım)*]. Beijing: Shangwu yinshuguan.
- Taşgıl, A. (2018). *Kök Tengri'nin Çocukları* (13. Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Togan, İ., Baysal, C., & Kara, G. (2020). *Çin kaynaklarında Türkler: Eski T'ang tarihi; (Chiu T'ang-shu), 194a; "Türkler" bölümü; (açıklamalı metin neşri)* (3. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Twitchett, D. (2000). Tibet in Tang's grand strategy. H. Van der Van (Ed.), *Warfare in Chinese History* içinde (s. 106-179). Boston: Brill.
- Twitchett, D., & Fairbank, J. K. (2008). *The Cambridge history of China: The Ch'in and Han empires, 221 B.C- 220 A.C. Cilt I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wang, X. (2005). 唐与少数民族和亲刍议 [Tang ve azınlıklar arası Heqin'e dair görüşler]. *Hexi xueyuan xuebao*, 21(4), 70-73.
- Wang, Y. (2013). Explaining the tribute system: Power, confucianism, and war in medieval East Asia. *Journal of East Asian Studies*, (13), 207-232.
- Wei, Y. (2002). 唐前期 (618—763年) 和亲研究 [Erken dönem Tang Hanedanı (618-763) Heqin araştırması] (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sichuan Üniversitesi. Sichuan.
- Xu, G. (2018). “王昭君变文”与昭君故事流变研究 [Wang Zhaojun eseri ve Zhaojun hikayesi dönüşümünün araştırılması]. *Lanzhou Jiaoyu Xueyuan Xuebao*, 1-5.
- Xu, J. (Ed.). (2004). 《二十四史全译》 - 《史记》 - 第一册 [Yirmi dört tarih çevirisi - Tarih kayıtları (Cilt 1)]. Beijing: Hanyu da cidian chubanshe.
- Yu, Y. (1967). *Trade and expansion in Han China*. Berkeley: University of California Press